

A nyelv szélességének változása magánhangzóink képzésekor

Magánhangzóink képzésekor a nyelvnek két fajta mozgását (ill. alakváltozását) szokták figyelembe venni: a függőlegest és a szaggitális irányút; a frontális irányú alakváltozásnak — a nyelv szélesedésének és keskenyedésének — említése ritkaság számba megy. BÁRCZI GUSZTÁV két hang képzésével kapcsolatosan szól róla: ha az *a*-t ejtjük, a „*m. verticalis linguae* lelapítja és megfelelően kiszélesíti” a nyelvet (A magyar beszédhangok képzése. Bp., [1928.] 27), ha pedig az *e*-t, akkor a nyelvet a „*m. verticalis linguae*, [!] a szájfenékhez téríti szét” (i. m. 36). MOLNÁR IMRE szerint: ha „a nyelvhat a nyílt *é* helyzetből lassan elkeskenyedve fölemelkedik a kemény szájpad felé, — (el kell keskenyednie, másképp nem férne be a felső fogsor rekeszébe) — a két üreg közt közlekedő csatorna elszűkülésének bizonyos fokán tisztán elhagyta a nyílt *é* jelleget, és átmege a zárt *é*-be. További keskenyedésnek és csatornaszűkítések egy ponton az *é*-be, majd az *i*-be visznek” (Eufonétika. Bp., 1942. 85).

Alább két szabályszerűségekre mutatok rá.

1. A palatalis illabialis hangok képzésekor a nyelv eleje (kb. a praedorsalis terület, valamint az általa födött rész) annál jobban szélesedik, minél előrébb képzett hangot ejtünk. A nyelvnek említett része az *ē* ejtésékor szélesebb, mint a velaris *ā* képzésekor, még szélesebb az *ē* ejtésének idején, s a legszélesebb akkor, ha az *i*-t képezzük.

Ezt a megállapítást több fonetikusunk, nyelvészünk, ill. beszédhibajavítónk önmegfigyelése erősítette: itt is megköszönöm szíves készségét Deme László, Elekfi László, Erdélyi István, Ferenczy Géza, Fónagy Iván, Hartay Erzsébet, T. Lovas Rózsa, Magdics Klára, Palotás Gábor és Tompa József kartársamnak. Önmegfigyelésükkel kapcsolatban a következőket jegyzem meg: többen közülük az *ā* — *ē* — *ē* — *ī* sor első tagjaként nem az *ā*, hanem az *ā* képzését figyelték meg; a vizsgálatok nagy része a nyelv tapintási érzetein alapult; Elekfi László nem állapította meg, hogy van-e nyelv szélességbeli különbség az *ā* és az *ē* ejtésékor; Fónagy Iván csupán arra az eredményre jutott, az „izomérzet alapján”, hogy az *ī* ejtésékor a nyelv szélesebb (a praedorsum és a mediodorsum határán), mint az *ā* képzése alatt. Végül megjegyzem, hogy nem voltunk tekintettel a hangok ún. szűk vagy széles ejtésére, tehát — például — az *ī* és az *ī* közti különbségre.

2. Vizsgálódásom szerint a nyelv szélesítésének kompenzáló szerepe is van: az *ī*-t (*i*-t) egyre nagyobb állkapocsszöggel ejtve, nyelvünk egyre jobban szélesedik. Ezt mások hangképzésében — szabad szemmel — aránylag könnyű megfigyelni.

Valószínű, hogy a nyelv szélességének más magánhangzók ejtésekor is van funkciója.

Az említett szabályszerűségek nyilván nemcsak a magyarra vonatkoznak, hanem általánosabb beszédfiziológiai érvényük van. Ezek egyébként összhangban vannak a hangképzésre vonatkozó elméleti ismereteinkkel. Mi a célja annak, hogy a nyelv az említett esetekben — előre és fölfelé emelkedvén — egyre jobban szélesedik? Az, hogy a rezonanciaviszonyokat megváltoztassa, nevezetesen a szájüreg térfogatát szűkítse: ti. az \bar{a} — \bar{a} — \bar{e} — \bar{e} — \bar{i} sorban a szájüreget — jó részben a nyelv segítségével — egyre inkább szűkítenünk kell, hogy egyre magasabb felhangokat keltsünk. Természetesen kívánatos lenne ún. objektív módszerű vizsgálat is; cikkünk — mintegy előzetes közlemény — talán addig sem fölösleges, míg alkalmas esz kö z ö k k e l valamelyikünknek sikerül a tárgyalt kérdésre megbízhatóbb, pontosabb feleletet adni.

VÉRTES O. ANDRÁS